

השיעור השבועי

גיליון מספר 478

הרב המקדים: הרח"ג זכריה כהן שליט"א
ראב"ד ת"א

השיעור נמסר בכל מוצאי שבת בבתי היחידים ומשודר דרך הליון והרדיו ובקוויים רבים מיסודו של מנן רבינו עובדיה יוסף זי"ע

ר"ת	יציאה	כניסה	ירושלים
17:57	17:23	16:32	תל אביב
17:52	17:22	16:30	חיפה
17:52	17:21	16:30	באר שבע
17:57	17:24	16:33	

ויגש | ד' טבת תשפ"ה

כתב ועורך השיעור:

הרב דכיר פריץ שליט"א

הלכות חנוכה - ג

להפצת עלונים באזור מגוריך
התקשר: 053-4774733

הדלקת נר חנוכה בבית כנסת, ובאירועים. חשיבות הלימוד בעיון ובהבנה, ובחיות. בחורי ישיבות בנר חנוכה. ברכה על מנהג. טעה והדליק נרות חנוכה בבית הכנסת אחר ששכח "אתה חוננתנו". טעה ואכל או בירך על מאכל אחר ששכח "אתה חוננתנו". חשיבות לימוד ספרי מרן זצ"ל וידיעת ההלכה. קבלת שבת אינה תלויה בהדלקת הנרות. לברך על נרות שבת קודם ההדלקה. בני ספרד ובני אשכנז יחזיקו במנהג אבותיהם

הדלקה בית כנסת

א. ידוע המנהג להדליק נרות חנוכה בבית כנסת, ואמנם דבר זה לא כתוב בגמרא, וגם הרמב"ם לא הזכיר זאת, אבל גם בזמנו של הרמב"ם מסתבר שהיו מקומות שנהגו כן. כמו שכתב בספר המנהיג (הלכות חנוכה) - היה לפני 870 שנה, בזמנו של הרמב"ם - שנהגו להדליק נר חנוכה בבית הכנסת, וזכר לבית המקדש שנעשה בו נס פך השמן, ובתי כנסיות הם בתי מקדש מעט, ומכאן המנהג להדליק בבתי כנסיות.

להרבות את פרסום הנס

ב. טעם נוסף כתבו הריטב"א (שבת כג.) והארוחות חיים (הלי חנוכה סימן יז, עמ' רסג) והכלבו (סימן מד) והריב"ש (סימן קיא), שהרי בתחילה היו מדליקים נר חנוכה בחוץ, והיה פרסום הנס גדול לרבים, ובשעת הסכנה תיקנו שמניחה על שלחנו ודיו (שבת כא.), ומצינו למעלה מעשרים ראשונים - ביניהם הרשב"א (בתשו"ת ח"א סי' תקמא) והמאירי (שבת כא: ד"ה אחריו) - שכתבו שגם כיום שחלפה הסכנה, מדליקים בתוך הבית. וכיון שכיום אין מדליקין בחוץ, נתמעט פרסום הנס, ולכן כמשקל נגדי מדליקים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, וכך מרבים את פרסום הנס יותר, כי כולם מתקבצים שם.

גדר תקנת פרסום הנס

ג. האור זרוע (סי' שכג אות ב) תמה שאינו יודע למה היום מדליקים על השלחן בבית ולא בחוץ, ומכל מקום העיד שגם בזמנו לפני כ-800 שנה הדליקו בתוך הבית. ובספר העיטור (ח"ב הלכות חנוכה דף קיד ע"ב), כתב, הואיל ונהגו נהגו. ומה הפירוש "הואיל ונהגו נהגו", אטו אם נהגו ח"ו לאכול טרפות נתייר מחמת שנהגו? אלא ההסבר הוא על פי מה שיש לחקור בתקנת נר חנוכה, האם עיקרה שיהיה "פרסומי ניסא", או "פרסומי ניסא לרבים", שאם היא לרבים, היום שאין סכנה צריך להדליק בחוץ, אבל אם התקנה היתה רק פרסום הנס, בעצם הדבר שמילוני יהודים מדליקים כל אחד בביתו, מקיימים את התקנה. לכן גם היום שאין סכנה מדליקים בבית.

החוט המשולש

ד. יש מחלוקת לגבי מי שגר בקומה 20 או 30, האם ידליק בפתח ביתו, מזווה מימין ונר חנוכה משמאל, ועליו יש טלית - למרות שמדליקים נר חנוכה בצאת

הכוכבים, וחלק מהאשכנזים בשקיעה, והרי לילה לאו זמן ציצית? אבל מכל מקום הוא בגד של מצוה - ויקיים "והחוט המשולש לא במהרה ינתק" (קהלת ד, ב). או שידליק בחלון, שלמרות שהעוברים ושבים למטה לא רואים מעל עשרים אמה, אבל יש שכנים ממול שרואים. והנידון האם תקנת פרסום הנס היתה רק לעוברים ושבים או גם לשכנים. וזה תלוי במחלוקת רש"י ותוספות בשבת (כא.). ולמעשה אם יש שכנים ממול ידליק בחלון, ואם אין, עדיף שידליק בפתח הבית מבפנים מאשר על השלחן, כדי שיהיה מוקף במצוות.

מקום ההדלקה בבית כנסת

ה. כיון שבית כנסת פטור ממזוזה (ש"ע י"ד סימן רפו סעיף ג), אי אפשר לקיים בו מזוזה בימין ונר חנוכה משמאל וטלית עליו, רק חומרא מחמירים וקובעים בו בלי ברכה. וכן בבית מדרש, שיש תלמידי חכמים שאוכלים ושותים, קפה ועוגיות וכדומה, ונחים בצהרים, כתב בשלחן ערוך (י"ד סי' רפו ס"ו): בית המדרש פטור ממזוזה וכו', ויש אומרים שבית המדרש חייב במזוזה, ונכון לחוש לדבריהם, אבל לא יברך עליה. לכן בבית כנסת או בית מדרש לא מדליקים בפתח אלא בצד דרום.

הדלקה באירועים

ו. מרן זצ"ל (יבי"א ח"ו תאו"ח ס"ס נז, חזו"ע חנוכה עמ' מז) חידש, שלא דוקא בבית הכנסת, אלא בכל מקום שאנשים מתאספים ומתעכבים שם, כמו חתונה, שבע ברכות, בר מצוה, מדליקים נר חנוכה בברכה. ואמנם בקופת חולים שאנשים ממתנינים בתור לרופא, ולא קבעו מקום לשבת שם (ילקו"י חנוכה עמ' רכד) אין מדליקין שם. פעם הכינו חנוכה גדולה ברחבה ליד המשביר לצרכן, היו מביאים מנוף ומזמינים רב להדליק, והיה רב אחד ע"ה שהתנגד לברך, אמר להם: אדליק אבל לא אברך, כי אנשים לא מתכנסים כאן אלא רק הולכים ובאים. הם התעקשו והמנוף ירד... אבל הוא צדק.

ערבית במקום ההדלקה

ז. בספר ילקוט יוסף מועדים הראשון (עמ' רד) שיצא לאור בשנת תשמ"ח², כתבנו שאם מדליקים נרות חנוכה בחתונה וכדומה, צריך להתפלל שם ערבית, שיהיה מעין בית כנסת. אבל בחזון עובדיה (עמ' מה) מרן זצ"ל פסק שרק

¹ מדברי הגאון הראב"ד הרב זכריה כהן שליט"א: ברשות מרן הראשון לציון שליט"א, כל מוגמת היוונים היתה לשכחם תורתך ולהעבירים מחוקי רצונך, ולכן בחג החנוכה אנחנו מרבים תורה, וכו' יש לנו זכות שמרן מכתת רגליו, רק השבת האחרונה בא ממרחק שהלך להרביץ תורה ברבים. אצלו הרבצת התורה לא רק בחנוכה, אצלו כל השנה כמו חנוכה. יהי רצון שיאריך ימיו בטוב ושנותיו בניעימים, וכן יהי רצון ונאמר אמן.

² בתחילה יצאו חוברות על הלכות המועדים עד שיצא כספר, ואחר כך אחרים העתיקו את ההלכות מלה במלה והפיצו גם הם, ונתרבתה תורה בישראל. אמר לי

טוב להתפלל ערבית שם, ואין זה מעכב, כי בכל מקום שמתקבצים ומדליקים יש פרסומי ניסא. פעם באחת השמחות פגשתי את הרב יעקב רוזנטל (משנת יעקב הל' חנוכה עמ' רצא) - היה תלמיד חכם, אב בית דין בחיפה - ואמר לי, אביך צודק לא צריך להתפלל ערבית כדי להדליק נר חנוכה, למה בילקוט יוסף כתבת שיתפללו ערבית?! היתה לו ריתחא דאורייתא³, ואני שמחתי שלומד ילקוט יוסף... בבית מרן שהיה חי התעניין מה רצה ממני. אבל וכי יש לי רוח הקודש לדעת שמרן בעוד עשרות שנים יכתוב שלא צריך להתפלל שם ערבית?! ובאמת טוב להתפלל שם ערבית, ולכן כשבאים לחתונה או לבר מצוה, לפני ערבית ידליקו נרות חנוכה עם ברכה.

טעמי מנהג ההדלקה בבית כנסת

ח. כאמור, בבית כנסת מדליקים נרות חנוכה, טעם אחד זכר למקדש, טעם שני כדי להרבות פרסום הנס, טעם שלישי כתבו הארחות חיים (הל' חנוכה עמ' רסג) והכל בו (סי' מד), כדי להוציא ידי חובה את מי שאין לו בית ואינו מדליק, כל פעם ישן במקום אחר על ספסל, או שהגיע לארץ לכמה ימים, ואין לו כסף למלון, וישן פעם כאן ופעם שם⁴, יוצא בהדלקה שבבית הכנסת.

בחורי ישיבות בנר חנוכה

ט. סיפר לי היום בחור ישיבה אחד, שראש הישיבה שלו שמע את השיעור הקודם, שהבאנו ראשונים, רבינו ירוחם, ספר הפרנס - תלמיד מהר"ם מרוטנבורג, ספר התרומה, שכולם כותבים שבחור ישיבה יוצא ידי חובה בהדלקת ההורים. וסיפרתי שחכם עזרא עטיה אמר לחכם שלום: תשאל את מרן - היה צעיר - ותסמוך עליו, והשיב לו שבחורי ישיבה פטורים מהדלקת נרות חנוכה. וכך פסק גם הגאון רבי שלמה זלמן אוירבך (הליכות שלמה פ"ד סי"ב, שלמי מועד עמ' רג) לספרדים, שלא ידליקו נרות חנוכה עם ברכה. וכן דעת חכם בן ציון

פעם מרן: תדע לך, כשלומדים בהלכות האלו, כאילו לומדים בשלך, ובשמים ירשמו הכל על הזכויות שלך.

³ לפני חמישים שנה הרב רוזנטל היה הולך ברחוב צפניה וצועק בלימוד, והיו שומעים אותו ברחוב, מרוב ריתחא דאורייתא שלו. גם הרב אברהם שפירא היה כך, ולפני כמעט ששים שנה שמרן היה חוזר מבית הדין שהיה ליד כיכר ציון, היה הרב שפירא חוזר רגלית מבית הדין עם מרן זצ"ל, והיו צעקות בדרך, כי היה להם ריתחא דאורייתא, צריך ללמוד מהם את הדבר הזה, שהתורה בוערת בעצמותיהם.

הרב מבריסק כתב בהקדמה לספר שו"ת בית הלוי: זוכיתי להסתופף בצילו של הבית הגדול שמגדלים בו תורה - היא ישיבת וולוז'ין - וכו', ואנכי לקחתי לי למנה גם בימי נעורי להתחבר בפלפול חברים ולמצות מידותיהם, והיא שעמדה לי לחבר חיבורי זה. כלומר שבזכות הויכוחים הללו, שאחד הביא ראיה, והשני הביא ראיה אחרת, וחברו דחה, וזה שנתחדד לו המוח, וחבר את הספר הזה שהוא שו"ת עיוני בהלכה.

מרן זצ"ל סיפר לי, שכאשר היה בחור בן 13 או 14, בישיבת פורת יוסף בעיר העתיקה לא היה סדר שלישי, הרב שבתי אטון התחיל להנהיג סדר ג' בפורת יוסף בגאולה, אבל בעיר העתיקה לא היה, ובשעה שש וחצי כולם היו הולכים לבית. ובתחילה לא רצו לשמוע בקולו של רבי שבתי, אמרו, עושה חדשות בעל מלאכות, חדש אסור מן התורה. והוצרך לשלם לבחורים כסף, היה הולך לירקנים במתנה יהודה ואוסף כסף, וכל בחור שהגיע לסדר שלישי היה נותן לו, ולאט לאט זה נכנס לסדרי הישיבה. כיום יש שם סדר ג' והבחורים טובים וירא שמים.

ראש הישיבה רבי עזרא עטיה היה מעודד את מרן וחכם בן ציון ללכת בלילות ללמוד בישיבת חברון שהיתה בגאולה - והיה שם ריתחא דאורייתא. חכם עזרא קרא לחכם בן ציון ואמר לו, תלך יחד עם חכם עובדיה. וכך עשה. ומרן סיפר לי שבזמנו הבקיאות חבקה רועות עולם, הבחורים היו בקיאים, והיו מראים באצבע: אתם רואה את הבחור הזה שהולך ככה מהר... כל סדר קדשים בראש שלו! וזה סדר נזיקין, וזה סדר מועד, וזה סדר נשים, כל אחד תפס סדר וידע את כולו בעיון. ובערב כשהיו מתווכחים, זה היה מביא ראיה מכאן וזה ראיה מכאן, ומרן היה מקשיב ומתפעל, וכשהיה מגיע בבוקר לישיבת פורת יוסף, היה אומר להם: תלמדו מהאשכנזים, איזה יופי, לומדים ברייתחא דאורייתא ובצעקות, יש להם שאיפות, ומי שלא אומר סברא נכונה צועקים עליו... אבל הספרדים לומדים בנחת, לומדים מהרש"א, ומה רש"י התכוון כשכתב "כלומר"... לספרדים היו פחות שאיפות, אבא של זה היה נגר ושל זה סנדלר ושל זה פחה, היום הרבה בחורי ישיבות בני אברכים, אבל פעם לא היה כך, מי היה אבא של חכם בן ציון? יהודי יקר מאד שבא לשיעורי תורה, אוהב תורה, והיה סנדלר. אבא של מרן היה ירא שמים ובעל מכולת. ומרן היה מכניס לבחורים הספרדים שאיפות. היה הולך לישיבת חברון עד שתיים בלילה, עד שהתחתן בגיל 24, ואז בחברון מי היה מתחתן לפני גיל 27, 28, צריך קודם לדעת ש"ס, תהיה שסני"ק ואחר כך תתחתן... אבל

(אור לציון ח"ד פרק מז אות א). אבל אותו ראש ישיבה דיבר לא יפה, אנחנו מוחלים לו מעכשיו, אבל שלא יחזור על זה... ואמר: זה לא נכון, זו טעות בהלכה, גם הספרדים צריכים להדליק! אבל יש בזה זלזול בגדולים שלנו, חכם עזרא עטיה, חכם בן ציון, מרן זצ"ל, וגם איך לא מפחד מברכה לבטלה.⁵

ברכה על מנהג

י. אמר לי אותו בחור, שראש הישיבה שלו העיר עוד, איך אתם הספרדים מברכים על הדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת, הרי מנהגכם לא לברך על מנהג כמו ההלל בראש חודש, שלא שייך לומר "וציוונו" על מנהג, וכפסק הרמב"ם (פ"א מברכות הט"ז, ופ"ג מחנוכה ה"ז) ומרן השלחן ערוך (סימן תכב ס"ב), ודלא כדעת רבינו תם (בתוס' סוכה מד: והרמ"א (שם), אמרתי לו: יפה מאוד, "עד שקמתי דבורה" - עד שלא בא אטו לא ידענו מהקושיא הזו... יש תשובה שלימה ביביע אומר (ח"ו חנוכה סי' טז) בנושא זה, והרב הביא כמה וכמה טעמים, ואחד מהם דשאני מנהג כל כך חשוב של פרסום הנס, שאילו ידליקו בלי ברכה, זה כמו נר נשמה... כמו שכתב בשו"ת פרי הארץ ח"ג (האו"ח סי' ב, דף ג ע"ג) על פי דברי הריב"ש. אמרתי לאותו בחור, 'מקושיא לא מתים', תגיד את התשובה לראש הישיבה שלך שרצה להסיק שהמנהגים שלנו לא טובים, "אשר בחר בהם ובמנהגיהם הטובים", וכאמור שיש על כך תשובה שלימה ביביע אומר, ואפשר לדבר שיעור שלם על הנושא הזה, זה לא דבר חדש. לכן מה שמברכים בית כנסת הוא מנהג מבוסס.

טעה והדליק נרות אחר ששכח "אתה חוננתנר"

יא. היום במוצאי שבת הדלקנו בבית הכנסת נר חנוכה, ולאחר מכן עשינו הבדלה בבית הכנסת, ומי שמדליק נר חנוכה בבית הכנסת אומר לפני כן "ברוך המבדיל בין קודש לחול", או יסמוך על מה שאמר בערבית "אתה חוננתנר"⁶,

הדור ההוא משהו אחר, לא היתה פריצות כמו היום, הבנות היו ביישניות וצנועות, לא כמו בדור שלנו, אין להשוות. מרן למד בלילות בישיבת חברון במשך כעשר שנים, מגיל 14 עד 24, והכיר את הרב ז'ולטי, רבי שלום שבדרון, הרב זלניק, הרב יוסף מילצקי, הרב גולדשמיט, כולם היו צעירים. רבני ירושלים למדו עם מרן בצעירותו והעריכו אותו, ידעו את השקפותיו ואת היראת שמים שלו, אבל בבני ברק לא ידעו מי זה הרב, לא הכירו חכמים ספרדים, כשהיינו קטנים בגיל 7, 8, כמעט בכל שבת אחרי החמין היינו הולכים עם מרן להתייעץ עם אחד מגדולי הדור בירושלים, והיו מקבלים אותו בכבוד גדול, מהם הרב מטעפליק, הרב גרשון לפידות, הרב פנחס אפשטיין, הרב פראנק, והכירו את עומק סברותיו וישרותו.

חשוב מאוד בפרט אצל בחורים צעירים, שלא ילמדו בשטחיות. פעם בחור אחד סיים את הש"ס בגיל 19, וראש הישיבה ביקש שאבוא לעודדו, וראיתי שהבחור סיים בבלי, ירושלמי, כל הרמב"ם, כל הטור ובית יוסף, ולסיום הביא כל ספר וקרא את הקטע האחרון. איך אפשר ללמוד את כל הבית יוסף, ובפרט חושן משפט, כנראה גרס את זה, איך הבין הכל?! כשנתנו לי לדבר, קודם כל שיבחי אתו, אבל לא יותר מדאי, שכן כתב השד"י חמד (ח"ב עמ' קמג אות לב) שמי שמשבח את חברו יותר מדאי, עובר על לפני "עיוור", שכתביו ליד גאון (וכן הוא באורות אילים על עירובין אות ג). ולאחר שביכתי ועודדתי אותו, הערתי את תשומת לבו שאין העיקר בגירסא אלא בלימוד בהבנה, ולא בשטחיות. ולא עליך המלאכה לגמור. צריך לשאוף לדעת כמה שיותר, אבל במתינות ובהבנה ולא סתם בגירסא בעלמא.

⁴ אם ישן באוהל וחושש לשריפה ידליק בארגז זכוכית. וכי בזמן הגמרא לא היו רוחות, ואיך הדליקו בחוץ ודלק במשך חצי שעה? אלא כתב היעב"ץ (שאלת יעב"ץ ח"א סי' קסט), על כרחך שגם בזמן הגמרא היו מדליקים בזכוכית.

⁵ יש שחושבים שראש ישיבה הוא "מרא דאתרא" גם בעניני הלכה, ואמנם צריך לכבד מאוד את ראש הישיבה שהולך לאסוף כסף לחו"ל וטורח למענם, אבל מה זה קשור להלכה. היה ראש ישיבה אחד שתרמו לו את כל הסט ילקוט יוסף, והוציא מהישיבה. נפגשתי עם בנו אברך מבוגר ושאלתי אותו, למה אביך הוציא את הילקוט יוסף? הוא קצת גימגם והודה לי, כי הבחורים היו לומדים ילקוט יוסף למעלה ולמטה ויודעים היטב את ההלכה, ובאים אליו: כבוד הרב, מה הדין בדבר כזה וכו', מותר או אסור? כשלוקחים את סיר החמין מהפלאטה ומניחים על השיש, יש קצת מים על השיש שמתבשלים מהחום, האם זה מותר בשבת? ואמר להם איזו סברא. וכי זה שיעור כללי?... והם השיבו לו, אבל כך כותב מפורש ספר התרומה, המאירי וכו'. מאיפה אתם יודעים? ראינו בילקוט יוסף. כשקרה כך כמה פעמים אמר להם, תוציאו מכאן את הילקוט יוסף! במקום שיקבע בזה עיתים תורה, כך עשה. ה' יחזיר אותו בתשובה.

⁶ אבל בבית עושים להיפך, קודם מבדילים ואחר כך מדליקים נר חנוכה, והסיבה, שבבית כנסת אם יעשו קודם הבדלה ואחר כך ידליקו נר חנוכה כולם יברחו... ולא יהיה פרסום הנס, לכן מקדימים הדלקת נר חנוכה, אבל בבית שאין את הסיבה הזו, קודם עושים הבדלה ואחר כך מדליקים נר חנוכה.

שאחר שאמר בתפלה "אתה חוננתנו", אפילו לא עשה הבדלה, יכול לעשות מלאכות ולהדליק אש, וכך המנהג פשוט. והנה מי שהזמינו אותו להדליק נר חנוכה בבית הכנסת והדליק, ואחר כך נזכר שלא אמר "אתה חוננתנו" בתפלה, וכן לא אמר "ברוך המבדיל". נכון שלא עבר על איסור דאורייתא, כי כבר יצאה שבת, אבל עבר על דרבנן, ואולי צריך לשוב ולהתפלל ערבית, שהרי בגמרא ברכות (אב) מבואר, שאדם שלא אמר "אתה חוננתנו" וטעם דבר מאכל, וכשגמר נזכר שלא אמר "אתה חוננתנו" ולא עשה הבדלה, הדין שצריך לחזור ולהתפלל ערבית, כי מכיון שטעה בשתים - לפי פירוש ראשונים רבים, גם לא אמר "אתה חוננתנו" וגם אכל לפני ההבדלה - קנסו אותו חכמים להתפלל שוב.

לא אמר "אתה חוננתנו" ואכל

יב. אמנם דין זה שנוי במחלוקת, אבל כך דעת רוב ככל הראשונים, ומהם הרא"ש (כ"ל ד), הריטב"א, הנימוקי יוסף, רבי ישעיה מטרנאני, הרי"א (שם), רבינו ירוחם (דף קב ע"ב), הארחות חיים (תפלה אות כג) ועוד. וכן פסק בשלחן ערוך (סי' רצ"ד ס"א). וכן כתבו האחרונים, ה"ט"ז (סק"ב), הלבושי שרד (סק"ב), ערוך השלחן אפשטיין (סי' ט) ועוד, וכן פשטה ההוראה. ואף שכמה ראשונים חולקים וסוברים שלא צריך להתפלל שוב, ומהם בספר ההשלמה ובספר המאורות (ברכות לג.), ורבנו מנוח (על הרמב"ם פ"י מתפילה ה"ד), ובספר הבתים (תפלה עמ' קד) ביאר כן בדעת הרמב"ם שהשמיט דין זה. אך בבית יוסף (סי' רצ"ד) כתב, ולא ראיתי להרמב"ם שהזכיר דין זה ולא ידעתי למה. ובשלחן ערוך פסק כרוב הראשונים שאם שכח "אתה חוננתנו" ואכל, חוזר ומתפלל. וכך המנהג.

לא אמר "אתה חוננתנו" ועשה מלאכה

יג. ויש לדון במי שלא הבדיל בתפלה ועשה מלאכה, האם דינו כמי שאכל או לא. הרשב"א (שם) כתב כך: לא הבדיל בתפלה, ואכל או "עשה מלאכה" קודם שהבדיל על הכוס וכו'. רואים שהשווה עשיית מלאכה - לאכילה קודם ההבדלה, שחוזר להתפלל.⁷

לא מוסכם

יד. אלא שדברי הרשב"א אינם מוסכם, הגאון המשנה ברורה⁸ בביאור הלכה (סי' רצ"ד ד"ה ואם טעם) כתב שמשמע מדברי כמה ראשונים שלא כדעת הרשב"א, ודי להחמיר באופן שטעה ואכל לפני ההבדלה, אבל לא כשעשה מלאכה. וכך כתב באור לציון (ה"א סי' כב). אולם אלף המחילות נעלם מהם שכדברי הרשב"א כתבו כמה ראשונים, ומהם הריטב"א, תוס' הרא"ש (ברכות לג.), הנימוקי יוסף (דף צ"א ע"א), ארחות חיים (הל' תפלה אות קג, דף ט"ז ע"ג), אהל מועד (דף ס"א ע"ב) ועוד. וכן כתבו להקט פוסקים אחרונים, הגאון רבי עקיבא איגר (שם), האליה רבה (שם), הפרי

⁷ מי שברך "ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, בורא מיני מזונות" וכשבא לאכול נזכר שלא אמר "אתה חוננתנו" ולא עשה הבדלה, אם יטעם יצטרך להתפלל שוב, ולכאורה מה בכך, הלא כתב מרן הבית יוסף (סי' קז) שבמקום ספק יתפלל בתנאי דנדבה. ואף שלא מתפללים תפלת נדבה בזמן הזה, כמו שכתב הרא"ש בתשובה (כ"ל ד) וכן פסק מרן (סי' קז ס"ז), כי לא מכוונים בתפלה כראוי והלוואי שיקוין בתפלה העיקרית, אבל כשיש ספק בהלכה אם יצא ידי חובה יכול לחזור בתנאי דנדבה. והוא הדין למי שלא אמר "ועל הניסים" במנחה האחרונה של חנוכה, ויש לו צער מזה: כל חנוכה הקפדתי לומר וקעתי שכחתי, והוא רוצה לחזור ולומר, האם יכול או לא? רשאי לחזור בתנאי דנדבה. וכן מי שמכוין תמיד בתפלה, ופעם אחת לא כיוון ויש לו צער, יכול לחזור בתנאי דנדבה, אבל לא סתם להתפלל נדבה. **אשה** אחת בבית שמש מתפללת כל בוקר בנץ ואחר כך במנין שני בשעה שבע וחצי, ובעלת מחכה לה שתכין לו ארוחת בוקר. היא התחייבה לבעלה ארבעה דברים והוא התחייב לה עשרה... (ש"ע אה"ע ר"ס ט) ומהם שתכין לו ארוחות, אבל היא במנין שני, מתפללת נדבה... זה מעשה שהיה, אבל לא עושים תפלת נדבה אלא אם כן יש סיבה. ועכ"פ באופן שברך מזונות ואם יטעם יצטרך לחזור על ערבית, יש אומרים שישטעם ויתפלל נדבה, ויש אומרים שלא יטעם ויאמר 'ברוך שם' (ענין עוד בילקו"י שבת א"ח"ד עמ' תשמ"ו, תשמ"ט).

⁸ שהיה פוסק חשוב, ולא צריך להדגיש זאת, פעם רב אחד העיר לנו שאנו פוגעים בכבודו של המשנה ברורה, אבל מה הדברים האלו, וכי גם רבינו תם פגע בכבודו של רש"י, לא הבנתי את זה. המשנה ברורה היה גדול הדור!

⁹ מי שלומד בספרים של מרן מקיף את התורה, אני אומר הרבה לבחורים: תלמדו בספרים של מרן, אני יודע שזה נותן מעוף לבחורים. מרן חיבר חמישים וחמשה ספרים, ויש גם את הילקוט יוסף ארבעים כרכים, אדם שלומד את הלמעלה והלמטה מרחיב אופקים וידיעות, גם בדרך הפסיקה ההלכתית וגם בידיעת הפוסקים.

מגדים (שם א"א ג, ובראש יוסף ברכות לג) ועוד. לכן להלכה ולמעשה מי שטעה ואכל לפני ההבדלה, או עשה מלאכה, חוזר להתפלל ערבית. מי שלא יודע פוסקים רואה רק בביאור הלכה שלא יחזור להתפלל ערבית, אבל מי שיודע, יש להקט ראשונים ואחרונים שכתבו שיחזור להתפלל, ולכן יתפלל שוב ערבית, והנכון שיעשה כן בתנאי דנדבה.

מלאכה קלה

טו. אמנם בגדר מלאכה כתב רבינו ירוחם (גי'ב ח"ט) - לפני מעל 800 שנה - שכל זה לא אמרו אלא במלאכה גמורה כמו כותב ואורג, אבל הדלקת הנר או להוציא מרשות לרשות - שהן מלאכות קלות - מותר. והביאו הרמ"א (סי' רצ"ט ס"ו). לפי זה במקרה שלנו יש ספק ספיקא, ספק אחד, שמא מי שטעה ואכל אחר שלא אמר "אתה חוננתנו" לא חוזר להתפלל ערבית, ואף שמרן רוב הראשונים לא פסקו כך, [א.ה. שמא עשה מלאכה לא חוזר, ועוד] יש ספק שני, שמא כדברי רבינו ירוחם [א.ה. להלכה גם מלאכה קלה אסורה, כדמוכח מהש"ע סי' רצ"ט ס"ו (חז"ע שכתב עמ' שעד), אבל מדובר בדיעבד שכבר עשה], ולכן דוקא במלאכה גמורה חוזר, מה שאין כן הדליק נר שאינו חוזר להתפלל ערבית, ספק ברכות להקל.

מילתא בטעמא

טז. צריך להבין את סברת רבינו ירוחם - בישיבות אוהבים להסביר כל דבר בסברא, וכך צריך להיות - מה ההבדל בין מלאכה גמורה למלאכה קלה, סוף סוף עשה מלאכה מט"ל מלאכות. אלא בחידושי הגרי"ז (על הרמב"ם פ"י ט"ה) ביאר יפה, שאין איסור המלאכה נמשך מאיסורי שבת, אלא מכבוד ההבדלה שלא יעשו מלאכה לפניו, לפיכך לא נאסרה אלא מלאכה גמורה, אבל בהדלקת הנר וכדומה לא קנסו חכמים. והמשנה ברורה (סי' רצ"ט ס"ק לח) הביא בשם העולות שבת (ס"ק ו) כתב, כיון שמהתורה בלא הבדלה מותר במלאכה, רק תקנת חכמים הוא שצריך להבדיל, הקלו במלאכה שאין בה טורח כהדלקת הנר. ומעתה נבין שמי שכיבדו אותו בחנוכה להדליק את הנרות בבית הכנסת, ושכח שלא אמר "אתה חוננתנו" והדליק, מי שלא יודע פוסקים יאמר לו להתפלל שוב, אבל על ידי שילמד פוסקים ידע מיד לפסוק את ההלכה נכון, ודע מה שתשיב, שלא יחזור להתפלל.⁹

לפתוח בית יוסף

יז. נאמר עוד הלכה, אתמול בערב שבת הדלקנו קודם נר חנוכה ולאחר מכן נר שבת, ולכאורה תדיר ושאינו תדיר קודם - נר שבת מצותו בכל שבוע, ונר חנוכה פעם בשנה. וגם נר שבת יותר מקודש, כי נר חנוכה הוא מתקנת חכמים מאוחרת יותר. ומדוע כתב בשלחן ערוך (סימן תרע"ט): בערב שבת מדליקים נר חנוכה תחילה ואחר כך נר שבת? בבית יוסף (שם), ביאר על פי המחלוקת הידועה בראשונים האם קבלת שבת תלויה בהדלקת הנרות או לא.

כשהיינו כותבים את הילקוט יוסף, היה לי על השלחן בישיבה כמה ספרי ראשונים, והייתי פותח אחד אחד לראות מה כתבו בענין, ומכריע על פי כללי הפסיקה שיש בידינו. צריך לפתוח ספרים בלי להתעצל, ולא רק את המשנה ברורה וזהו.

פעם בישיבה שלמדנו היתה הפסקת חשמל בשבת באמצע הלילה, ובשעה שש בבוקר הגיעו פועלים יהודים, הביאו סולמות ועלו ותיקנו את החשמל. אנחנו היינו לומדים בשש בבוקר, תמיד היינו קמים שעה או שתיים קודם התפלה ולומדים עם חברותא. סיפרתי לכמה בחורים מה שראינו, והם הלכו לראש הישיבה ע"ה ושאלו אותנו, החשמל הפסיק בשעה ארבע ויהודים תיקנו את החשמל והחזירו אותו בשעה שש, "ולא ידע בשכבה ובקומה"... ומה נעשה עם האוכל, האם אפשר לאכול את החמין שעל הפלאטה? הרי בלי התיקון האוכל לא היה חם. אמר להם: טוב, תרדו למטה, תשירו כמה שירים עד שאעייף. פתח משנה ברורה, חיפש ולא מצא. אני ישיבתי בצד ועיינתי באיזה ספר, וכשראה אותי קרא לי ושאל, אבא שלך כתב על זה? ראיתי שהתבייש קצת, הוא ראש ישיבה זקן וצריך לשאול אותי מה מרן זצ"ל כתב, אבל לא היתה לו ברירה, כולם מחכים לו למטה... אמרתי: כן, מרן כתב על זה תשובה בכתב יד - זה היה בשנת תש"ל - והמכתב נמצא בחדר. אמר לי, רוץ תביא את זה, ולבחרים אמר, תשירו עוד שירים... הבאתי לו את המכתב, ושם מרן התווכח עם הרב זילבר בעל האזן נדברו, וצירף כמה צירופים ופסק להתייר. ראש הישיבה ירד למטה שמח וטוב לב, ואמר לבחורים: כן, מותר, יאכלו עננויים וישבעו! אבל לא סיפר להם שאני אמרתי לו זאת בשם מרן...

מי שלומד בספרים של מרן זה רווח שלו, אחר כך ידע לפסוק מיד הלכות. עכשיו חנוכה, ואיך אפשר שיעבור חנוכה בלי שגמרנו חזון עובדיה או ילקוט יוסף על חנוכה. וגם ללמוד הלכות שבת וברכות, התורה ארוכה. לכן יצאל את הזמן בלילות שבת ובמוצאי שבת, כמובן אחרי השיעור... ללמוד את ההלכות, "ואכל וחי לעולם".

האם קבלת שבת תלויה בהדלקת הנרות

יח. לדעת בה"ג (הלכות חנוכה דכ"ה סעי' ד) - הספר הראשון שנדפס אחר התלמוד - בעצם הדבר שאשה מדליקה נרות שבת, מקבלת עליה שבת ולא עושה מלאכה. אך לדעת רוב הראשונים לא מקבלים שבת בהדלקה, אלא באמירת בואי כלה, או מזמור שיר ליום השבת, או עניית ברכו¹⁰. וזו לשון השלחן ערוך (סימן רסג סעיף י): לבה"ג, כיון שהדליק נר של שבת חל עליו שבת ונאסר במלאכה. ועל פי זה נוהגות קצת נשים שאחר שבירכו והדליקו הנרות משליכות לארץ הפתילה שבידן שהדליקו בה, ואין מכבות אותה וכו'. ויש חולקים על בעל הלכות גדולות, ואומרים שאין קבלת שבת תלוי בהדלקת הנר אלא בתפלת ערבית, שכיון שאמר החזן ברכו, הכל פורשים ממלאכתם. ולדין כיון שהתחילו מזמור שיר ליום השבת הוי כבירו לדידהו. ע"כ. נמצא שמרן הביא שתי דעות האם קבלת שבת תלויה בהדלקת הנר, וקיימא לן הלכה כיש בתרא. בפרט כאן שמרן מסיים ומכריע מפורש שקבלת שבת תלויה רק בברכו או במזמור שיר ליום השבת, ולא בהדלקת הנרות, ודלא כבה"ג.

אין פתירה

יט. והנה בבית יוסף בהלכות חנוכה (סי' תרעט) לכאורה סתר דבריו, שכתב שיש להקדים הדלקת נר חנוכה להדלקת נר שבת, וביאר שאם ידליק קודם נר שבת, יש לחוש לבה"ג שקיבל שבת בהדלקה, ואין ידליק נר חנוכה, ולכן למרות שנתן שבת תדיר ומקודש יותר, יקדים להדליק נר חנוכה. ומשמע שחשש לבה"ג, ודלא כמו שכתב בשלחן ערוך הלכות שבת. והאחרונים הביאו את הסתירה הזו. אולם התירוש הפשוט, אף שמרן לא פסק כבה"ג, אבל לכתחילה ולרווחא דמילתא, אם יכול לחוש בנקל לכל הדעות, למה שלא ינהג כך. ומה שתדיר ומקודש קודם, אין זה אלא הידור ולא לעיכובא כלל, ולכן לגבי נר חנוכה יותר טוב לחוש לבה"ג, אבל לעולם מרן לא חשש לבה"ג. וכן כתבו השלחן גבוה והערך השלחן (ש).

רווחא דמילתא

כ. ויש להוסיף יותר מכך, שבדרך כלל הבעל מדליק נר חנוכה ולא האשה, כי נר חנוכה מדליקים בחוץ ו"כל כבודה בת מלך פנימה" (תהלים מזח, יד), וגם אצל האשכנזים שכל אחד מבני הבית מדליק, בנות הבית אינן מדליקות. ובדרך כלל האשה מדליקה נר שבת. ואם כן מה הבעיה שהיא תדליק נר שבת, ולאחר מכן יבוא בעלה וידליק נר חנוכה, הרי גם לבה"ג הוא לא נגרר אחר קבלת השבת של אשתו¹¹, ולמה לא יקדימו נר שבת שהוא תדיר ומקודש יותר. אלא על כרחך לומר שיש כאן רק ענין של נראות, שבאותו בית שקיבלו שבת עושים מלאכה ומדליקים נרות חנוכה. אלא אם כן זו אשה אלמנה שמדליקה בעצמה גם נר שבת וגם נר חנוכה, אבל וכי השלחן ערוך דיבר רק על אלמנה או גרושה?! דיבר על כל עם ישראל, ומוכח שכתב להקדים נר חנוכה רק לרווחא דמילתא.

¹⁰ מי שלא התפלל מנחה של ערב שבת, ונכנס לבית כנסת, והם מתפללים ערבית של שבת בפלג המנחה, והש"ץ אומר "ברכו", יזהר שלא יענה, שאם יענה ויקבל עליו שבת בציבור יפסיד מנחה, ויתפלל ערבית שתיים. הרב משאש (שמש ומגן סי' לה, וסי' כו אות ג) חידש שיכול לענות ברכו ולהתכוון להדיא שלא לקבל שבת, אבל מרן זצ"ל (יב"א ח"ו סי' כא, יח"ד ח"ו סי' יח, לית חן אות ג, הל"ע ח"ג פר' וירא אות ג, חו"ע עמ' רצ"ו, רצ"ט) חלק עליו, וכתב שבכל אופן עצם הדבר שענה ברכו כבר קיבל שבת. ורק אם קיבל שבת ביחיד, קיבל לענין פרישה ממלאכות בלבד, ויכול להתפלל מנחה.

¹¹ בני הבית לא נגררים אחר קבלת השבת של המדליק, כך כתב האור זרוע (ח"ב סי' טו) בשם רב שרירא גאון, ולכן הבעל לא נגרר אחרי אשתו, אפילו שאשתו כגופו, "וילך מנחה אחרי אשתו" ... (חו"ע שבת א עמ' רפח בשם האחרונים).

¹² מרן לא הביא בספריו את דבריו, לא הספקתי לומר לו, חבל שמרן לא האריך ימים כמו גדולים אחרים, הרב אלישיב נפטר בגיל 103, והרב שך בגיל 107, חבל שמרן לא חי איתנו עד למעלה מגיל מאה, הפסדנו, מה נעשה.

¹³ יש ראש כולל שפרסם מאמר בספר ויען שמואל בהוצאת כסא רחמים, וכתב, שצריכים "להחזיר עטרה ליושנה" ולקבל שבת בהדלקה, ולהדליק ואחר כך לברך, למרות שמרן זצ"ל (יביע אומר ח"ב א"ח סי' טו, ו"ח א"ח סי' יא, ח"ט א"ח סי' קח אות כב, ח"י א"ח סי' כא, יח"ה דעת ח"ב סי' לג, ח"ו סי' מו, ילקוט יוסף שבת א ח"ב בקו' אחרון, חו"ע שבת א עמ' קסה) מסר את נפשו על ההלכה הזו, בשנת תשל"ו מרן לא ראה בעיניו, היה עיוור איזה זמן, והלך לקברו של הבית יוסף ובכה: כמה תורתך החזרתי, וציון כאחת הדוגמאות את ההלכה הזו. איך באותו ספר הדפיסו דבר כזה, אם היה הערה על רב מסוים אחר, היו עושים כוכבית ועונים, אבל על מרן זצ"ל לא איכפת להם שמישיגים. פעם ביקשו ממני מאמר, ואמרת להם: לא יאה חלקי עמכם, כמעט כל תשובה שמפורסמת היא נגד מרן, וכי מרן חברותא שלכם?! אחר כך כועסים למה אני מדבר בתקיפות.

עזבו מקור מים חיים

כא. מכאן יש להעיר אחר אלף המחילות על הגאון האור לציון (במבוא לח"ב ענף א אות ד, ושם פרק יח אות ג) - פעם אמר לי פה אל פה: אני ממושכן נפשי ליישב את המנהג - שראה הרבה מהספרדים במאתים שנה האחרונות - לא מנהג קדום למרן - שמדליקים נרות שבת ואחר כך מברכים, ואין עזבו את מרן ושלשים גאונים וראשונים שדעתם לברך ואחר כך להדליק? ויישב מנהג זה, שרואים בהלכות חנוכה שמרן חשש לבה"ג, ולפי זה כתב שאשה שנהגה לברך אחר ההדלקה יש להניחה במנהגה. אבל היישוב הזה נשען על קנה רצוץ, כי כאמור מרן בהלכות חנוכה בוודאי כתב את דבריו לרווחא דמילתא בעלמא, ובהלכות שבת הכריע מפורש דלא כבה"ג. ועוד ששמענו מדברי שבלי הלכת הארוך¹² (בהל' הדלקת נרות אות נט) ועוד ראשונים, שאשה שמברכת אחר ההדלקה עושה ברכה לבטלה (ע"ע יביע אומר ח"י א"ח סי' כא אות ד), ומה שייך "לחשוש" לבה"ג ולברך ברכה לבטלה.

אילו היה יודעים

כב. אילו הבן איש חי (פרשת נח אות ח) והכף החיים (סי' רסג ס"ק לד) היו יודעים מדברי שבלי הלכת הארוך ועוד שיש בזה חשש ברכה לבטלה, היו חוזרים בהם. גם החיד"א כתב במחזיק ברכה (סי' רסג ס"ק ד): ואם כן תיסיג לן "להחמיר" בשבת, אבל ביום טוב לא יש טעם כלל, וצריך לברך מקודם. ע"כ. רואים שקרא לזה "חומרא", ולא ידע שיש בכך חשש ברכה לבטלה. תמיד נדפס שבולי הלכת הקצר, אך לפני כמה עשרות שנים נדפס הארוך, ושם מבואר שזו ברכה לבטלה. ואילו היה יודע בוודאי היה מודה להחזיר עטרה ליושנה¹³ כדעת מרן השלחן ערוך, ולהורות לברך ואחר כך להדליק.¹⁴

מנהג האשכנזים

כג. האשכנזים מנהג אבותיהם בידיהם, הם הולכים אחר הרמ"א והפוסקים האשכנזים, שכתבו להדליק ואחר כך לברך, והם ממשיכים במנהגם, "ואל יטישוש תורת אמך" (משלי א, ת. ו, ט).¹⁵ אמנם הגאון רבי איסר זלמן מלצר היה אשכנזי, גאון עולם, בעל אבן האזל, והוא נתן הוראה לאשתו ובנותיו קודם לברך ואחר כך להדליק, כי בארץ מרן הוא המרא דאתרא. אבל רבני האשכנזים לא קיבלו דעתו, הגרי"ש אלישיב והגרש"ז אורבך המשיכו במנהגם. ומכל מקום נבין שאנחנו הספרדים צריכים להמשיך במנהגנו, ולכן כל אחד שבתו או כלתו למדה בסמינרים ומקומות מסוימים, כל הכבוד לאשכנזים שעשו לנו סמינרים טובים וישיבות טובות, אנחנו מכבדים ומעריכים ומוקירים תודה, אבל הלכה זה ענין אחר לגמרי, ולפי הספרדים צריכים לברך ולאחר מכן להדליק, ולהפך יש לחוש לברכה לבטלה.

¹⁴ בספר אחד הביאו בשם חכם בן ציון דבר פלא, שאשה שמדליקה נרות ומברכת לפני כן, ולא מקבלת שבת בהדלקה, חוששים שמא תעשה מלאכה בשבת, כשתראה ששכחו להדליק את החשמל תדליק. אבל זו גזירה חדשה שלא כתובה בתורה, וכבר כתבו הרא"ש (פי"ב דשבת סימן טו) ועוד ראשונים רבים שלא גוזרים גזירות מדענתנו (ראה שלחן המערכת מערכת גאות מא, עמ' תרמ"ג).

¹⁵ בחור אחד אשכנזי בא אצלי ואמר: אני רואה שאתם אוכלים בפסח אורז וקטניות, מפצחים גרעינים, אוכלים מצה עשירה ועוגות, אבל אצלנו האשכנזים לא אוכלים שום דבר, רק תפוח אדמה, ושאל אם לפי ההלכה יכול לנוהג כמנהג הספרדים. אמרתי לו, אל יטישוש תורת אמך, יש לו את אבותיו ורבותיו, כמה גדולי עולם היו לאשכנזים, השאגת אריה, הפני יהושע, החתם סופר, רבי עקיבא איגר, רבי יצחק אלחנן ועוד ועוד, גאוני עולם! וכך הם פסקו, שילך בדרך שלהם. גם ספרדים ילכו בדרך אבותיהם ורבותיהם, יש ספרדים שמתפללים כמו אשכנזים, 'בורך אתו'... ויש להם לחוש שלא יוצאים ידי חובתו, אם ירצו יתפללו שוב נדבה... ואם יש שליח ציבור ספרדי שמתפלל בהברה אשכנזית, יצא משם ולא יתפלל איתם יחד, אתה ספרדי ולמה מתפלל כך?! כשמדבר בלימוד עם החברים ורוצה לומר "הגמון" אמרה... ב"שמייצה" [בשב שמעתתא] כתוב... אין איסור, אבל בתפלה צריך להתפלל כמנהג אבותינו, אל יטישוש תורת אמך. והמשנה מוציאה לעז על הקדמונים, כאילו אבותיך ורבותיך - הבן איש חי, הכף החיים, רבי עזרא עטיה ועוד - כולם לא היו בסדר שאמרו אמוני ולא אמוניו, זה מוציא לעז! לכן כל אחד לא יטוש תורת אבותיו. אצל המזרחי גם האשכנזים מתפללים כמו מבטא הספרדים, ולכן בקום המדינה היו ספרדים צדיקים ותמימים, שהלכו אחריהם, ואפילו רבנים גדולים - לא אגיד שמותיהם - אמרו להצביע להם. ה' ירחם. כי חשבו שהם כמונו. אבל אם בהונגריה, רומניה, רוסיה, אמרו כמבטא האשכנזים, "אל יטישוש תורת אמך". אשכנזי נשאר אשכנזי עד שיבוא משיח, וספרדי נשאר ספרדי, כל אחד מנהג אבותיו בידו.